

HELI ISRAEL

LÄHISUHETEST NII- JA NAAPIDI

Perekonnaõpetuse õpik gümnaasiumile

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust kehtivale gümnaasiumi riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministri poolt õppekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Heli Iisrael

Lähisuhetest nii- ja naapidi

Perekonnaõpetuse õpik gümnaasiumile

Retsensendid Eva Palk, Silja Alev

Toimetaja Tarvo Siilaberg

Kujundaja Heisi Väljak

Keeletoimetaja Killu Mei

Autor tänab Kristi Kõivu ja Maarit Jõemägi panuse eest õpiku valmimisse.

Mauruse
digiõppevara leiad
TaskuTargast.

taskutark.ee

ISBN 978-9916-738-92-4

Autoriõigus: Maurus Kirjastus OÜ, 2025

Tartu mnt 47, Tallinn 10144, telefon 5919 6117

www.kirjastusmaurus.ee

tellimine@kirjastusmaurus.ee

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

Sisukord

SISSEJUHATUS	4
1. Perekond kui ühiskonna mudel.	
Perekonna minevik, olevik ja tulevik	5
1.1 Perekonna mõiste ja olemus	6
1.2 Perekonna minevik, olevik ja tulevik	7
1.3. Perekonna osa inimese elus	18
2. Pereliikmete tervis ja turvalisus	25
2.1. Tervise olemus ja seda mõjutavad tegurid	26
2.2. Soostereotüübid	28
2.3. Pereplaneerimine ja seda mõjutavad tegurid	32
2.4. Ebaturvalised suhted ja tervis	43
2.5. Sõltuvuse mitu palet	48
2.6. Lein ja leinaga toimetulek	51
3. Turvalised suhted ja vastutus perekonnas	53
3.1. Tunded ja lähedus	54
3.2. Toetavad paari- ja peresuhted	61
3.3. Pereliikmete rollid ja vastutus	67
3.4. Kriisid suhetes	72
3.5. Terved ja turvalised seksuaalsuhted	80
3.6. Lapsed perekonnas	86
3.7. Pere igapäevaelu	95
Lõpetuseks	100
Mõisted	101
Kasutatud kirjandus	105

Hea õpilane!

Perekond on alati olnud. Iga pere on unikaalne. Suurema osa sellest, kuidas me tegutseme oma perekonnas, võtame kaasa lapsepõlvest. Seepärast on oluline varakult mõista, kuidas peresuhted toimivad. Gümnaasiumi perekonnaõpetuse kursus ja käesolev õpik püüavad sind selles toetada.

Turvalisi suhteid soovides!

Heli Israel

1. Perekond kui ühiskonna mudel.

Perekonna minevik, olevik ja tulevik

Perekond on justkui iseenesestmõistetav. Ometi – kui räägitakse perekonnast, võidakse mõelda väga erinevaid inimestevahelisi suhteid.

Perekonna mõiste ja sisu sõltub ajaloolisest ja kultuurilisest kontekstist ning ühiskonnas toimuvatest protsessidest. Eriti kiiresti on arusaam perekonnast muutunud viimastel kümnenditel, seda just lääne ühiskonnas.

Milleks on inimesel perekonda vaja? Mida tähendab sinu jaoks perekond?
Millised tunnused peavad olema suhtel, et seda võiks pidada perekonnaks?

Esivanemate põlvkondade jaoks oli perekond eelkõige turvaline koostoomimise võimalus. Rollid olid selles tänapäevast selgemalt määratletud. Isa käis tööl, hankis vahendeid pere igapäevaseks hakkamasaamiseks ja kaitses oma pere. Ema hooleks olid kodu ja lapsed. Lapsed olid eakohaselt kõikidesse tegevustesse kaasatud. Nii kiigutas juba viieaastane tüdruk hälli ja poiss käis hanekarjas. Vanavanemate nooruse ajal töötasid nii emad kui ka isad kodust väljas, kuid kodune elu jäi endiselt peamiselt naiste õlule. Laste tööks oli õppimine. Tänastes peredes jagatakse koduseid ülesandeid omavahel, kuid sageli napib aega suhtlemiseks ja koosolemiseks.

Kuigi perekonna tähendus on eri aegadel olnud erinev, on põhiline jäänud samaks. Oma esimese väärtuskasvatuse ning suhtekogemused saab laps kodust. Tema areng sõltub vanematest, nende hoolitsusest, lastele kulutatud kvaliteetajast ja kasvatuse põhimõtetest. Pereliikmed pakuvad üksteisele toetust, mõistmist ja turvalisust.

Siinne õpik keskendub eelkõige lääneliku, sealhulgas Eesti perekonna olemusele, kõrvalepõigetega teistesse kultuuridesse.

Esimeses teemaplokis otsitakse vastuseid järgmistele küsimustele.

1. Mis on perekond? Miks on perekond inimese elus tähtis? Millised on perekonna ülesanded?
2. Kuidas on perekond ajaloos kujunenud ja muutunud? Milliseid väärtusi kannab perekond ajastust sõltumata?
3. Mis vahe on abielul ja kooselul? Miks on abielu läbi sajandite püsinud? Millised on perekonna liigid?
4. Kuidas on perekond ja selle kujunemine olnud mõjutatud ühiskonnast ja selle suhtumisest meestesse, naistesse ja lastesse?

1.1. Perekonna mõiste ja olemus

„Iga inimene on väike perekond.“ Poeet Novalis (1772–1801)

Kuidas seda tsitaati mõista?

Õeldakse, et perekond on ühiskonna minimudel.
Mida sellega mõeldakse?

Perekond on oluline ühiskonna toimimise alus. Perekonna mõiste ja sisu on ajaloo vältel muutunud, eriti viimase viiekümne aastaga. Võrreldes eelmise sajandiga on rohkem peresid, kus partnerid ei ole ametlikult abielus või elavad eraldi, kuid kasvatavad lapsi koos. Rohkem on üksikvanemaid. Järjest enam on paare, kes on samast soost. Rohkem on lahutusi ja lahkuminekuid. Seksuaalelu on vabam ega sõltu tingimata abielust. Varem oli perekonna mõiste üheselt arusaadav – perekond on esmane üksus, kuhu inimene kuulub abielu, sündimise või lapsendamise kaudu. Täna on perekonna ühest definitsiooni pea võimatu anda. Eesti perekonnaseaduses ei ole seda defineeritud.

Järgnevalt on antud mõned võimalused, kuidas **perekonna mõistet** selgitada.

- Perekond on faktiline või õiguslikult tunnustatud isiklik suhe kahe partneri vahel, samuti vanema ja lapse või eestkostja ja lapse vaheline suhe.
- Perekonnast teevad perekonna inimestevahelised tunded ja suhted – omavaheline lähedus, hoolimine, lojaalsus, toetus, armastus.
- Perekond on inimeste rühm, kes jagavad ühist elupaika. Lisaks seovad neid sugulussidemed.
- Perekond on abielul, kooselul või veresugulusel põhinev väike rühm, mille liikmeid seob ühine olme, vastastikune abi ja moraalne vastutus.
- Perekond on rühm, kuhu kuuluvad partnerid ja nende järglane/järglased või üks vanem ja laps/lapsed.
- Perekonna moodustavad kaks koos elavat täiskasvanut, olgu lastega või ilma või on lapsed perest juba lahkunud.

- Perekond on sotsiaalne tava, mis reguleerib pooltevahelisi suhteid, varasemalt mehe ja naise seadustatud liit, millega kaasnevad teatud õigused ja kohustused.
- Perekond on partnerite liit, sõltumata nende soolisest kuuluvusest.

Inimeste koosluse kirjeldamiseks kasutatakse ka mõistet **leibkond**. Sel juhul jagavad inimesed ühist majapidamist, aga neid ei pea siduma perekond, lähedus ega ühine vastutus.

Statistikaameti andmetel on Eesti leibkonnas keskmiselt 2,4 liiget.

Otsi tähendus mõistele „leibkond“. Miks perekond ja leibkond ei ole kattuvad mõisted? Mis neid eristab?

Küsimusi ja ülesandeid

1. Milline perekonna selgitustest kirjeldab sinu meelest perekonda kõige paremini? Põhjenda oma valikut.
2. Kas ühist eluruumi jagavad sõbrad või tudengid moodustavad perekonna?
3. Kui laps saab täiskasvanuks ja kolib eraldi, kas ta on siis veel päritolupere liige?
4. Arutlege, miks ei ole Eesti perekonnaseaduses mõiste „perekond“ defineeritud.
5. Tutvuge Eesti perekonnaseadusega Riigi Teataja veebilehel.

1.2. Perekonna minevik, olevik ja tulevik

„Perekond on üks looduse meistriteos.“

Filosoof ja kirjanik George Santayana (1863–1952)

Kuidas seda tsitaati mõista?

Perekonna olemus, ülesanded ja mudelid on inimkonna ajaloo vältel palju muutunud, kuid üks põhijoon on neid kõigil olnud sama – suuresti sõltub just perekonnast see, milliseks inimese elu kujuneb.

Ajalooliselt saab perekonna kujunemise tänapäevaseks jagada nelja perioodi. Esmalt kogukondlik rühmapere, kus tegutseti üheskoos. Seejärel **matriarhaat** ehk pere määratlemine ema, naiste järgi, kui rühma elu juhtisid naised. Kõige pikema perioodi moodustas **patrarihaat**, kui laste järglust arvestati isa järgi ning perekonda juhtis mees ja ülejäänud pereliikmed allusid talle. Lõpuks tänapäevane perekond, mis rajaneb partnerite võrdsusel.

Inimkonna algusaegadel elasid inimesed sugulusrühmades. Mehed, naised ja lapsed moodustasid ühise suure perekonna. Kõik, mis rühmal oli, kuulus kõigile. Põhiliseks tegevuseks oli toiduotsing. Saak jagati omavahel. Õed ja vennad, isad ja tütreid võisid astuda sugulisse vahekorda. Õdede-vendade abielu oli loomulik veel Egiptuse vaaraodel, sugulased abiellusid omavahel ka keskaegse Euroopa aristokraatia hulgas. Suures rühmas polnud laste isad tuvastatavad ega konkreetse lapse ema oluline, seega kuulusid lapsed kõigile. Lastele õpetati eluks vajalikku, nagu näiteks toidu otsimist, rituaalseid tantse ja toiminguid. Nad kaasati juba väga noores vanuses hõimu tegvustesse. Lapsi ei kasvatanud mitte nende vanemad, vaid hõimu poolt selleks määratud liikmed. Tänapäevalgi võib sellist korraldust näha näiteks Iisraeli kibutsites või Hiina internaatkoolides, kus lapsed elavad kohapeal ega puutu oma vanematega eriti palju kokku. Pärast initsiatsiooni (täiskasvanute hulka vastu võtmise rituaal) võeti poisid hõimus meeste sekka. Initsiatsioon sisaldas ülesandeid, mis pidid näitama poisi vastupidavust, vaprust, julgust ja valutalumist. Mõned ülesanded olid lausa eluohtlikud. Osas hõimudes oli täiskasvanute hulka vastuvõtmise kombeid ka tüdrukutel. Nende hulka kuulusid näiteks üksi olemine, toidu otsimine, rituaalne seksuaalakt. Tänapäeval kohtab selliseid initsiatsioone paljude põlisrahvaste hulgas Aafrikas ja Lõuna-Ameerikas, ka Põhja-Ameerika mõnede indiaanihõimudele on see omane. Iga hõimu liige oli oluline ning neid hinnati panuse eest hõimu ellu. Nii oli liikmete hulgas tervendajaid, ennustajaid, vaimudega suhtlejaid, taimede tundjaid, edukaid jahimehi jt.

Aja kulgedes hakati partnereid otsima teistest hõimudest. Naisi varastati, rööviti ja omastati võitluse käigus. Kuna mehed tegutsesid peamiselt kodust eemal, oli hõimu elukorraldus naiste juhtida. Vähehaaval toimus üleminek suhetele püsivates paarides või rühmades. **Polügaamia** korral on üks mees suhtes mitme naisega, **polüandria** puhul üks naine mitme mehega. Tänapäeval esineb polügaamiat araabia kultuuris, aga ka kristlastest mormoonide kogukonnas. Paarisuhte kujunemise põhjuseks peavad uurijad eraomanduse teket, mis puudutas just mehi. Jahi- ja sõjaretkedel olid mõned mehed teistest edukamad ning hankisid seega rohkem saaki. Kui toit jagati ühiselt, siis nahad, relvad ja muu varandus kuulusid selle hankijale. Pole täpselt teada, millal, aga mingil ajal kujunes meestel soov jätta oma kogutud varandus enda lastele, mistõttu oli vaja teada, millised lapsed kellele kuuluvad. Kuna omavahelistes sõdades hukkus palju mehi, peeti mitme naise pidamist mõistlikuks. Nii sündis rohkem lapsi. Paari- või väikese rühma suhtes kasvasid lapsed nende emad. Piisavalt suured poisid võeti jahiretkele kaasa, tüdrukud toimetati koos naistega. Lastepäimiseks suunajaks oli mäng, mille käigus omandati eluks vajalikke oskusi.

Hiina perekond 1904. aastal:
14 last, 3 ema ja 1 isa.

Monogaamia, mille korral on üks mees suhtes korraga ühe naisega ja vastupidi, tekkis tõenäoliselt koos tsivilisatsiooni kujunemisega. Selle põhjuseks oli asjaolu, et paljudele meestele käis mitme naise ülalpidamine majanduslikult üle jõu. Kooselu, nüüd juba enamasti ametliku **abielu** põhjuseks oli eelkõige ühine majandus. Mehe ülesandeks oli naist ülal pidada. Naine pidi hoolitsema kodu eest ja sünnitama mehele pärijad. Juba Sumeris määrati seadusega, et abielus võivad olla üks mees ja üks naine. Ilmselt just sel ajal kujunes **topeltstandard**, mis andis meestele suuremad õigused seksuaalsuheteks väljaspool abielu. Perekonna mudel muutus patriarhaarseks. Mehe ja isa võim oli täielik nii naise kui ka laste üle. Eri kultuurides kehtisid sageli erinevad põhimõtted. Näiteks Egiptuses polnud abielueelsed seksuaalsuhted naistele keelatud, samas juutide riigis olid. Perekonnas olid ka lastel oma õigused. Nii ei tohtinud isa oma poegi pärandusest ilma jätta. Valitsejate

tütred kasutati mitmel pool lepingu sõlmimisel tagatisena. Tihti anti tüdrukud pruudiks juba varases lapsepõlves ning nad kasvasid tulevase mehe ema hoole all. Pojad võtsid üle isade ametid ja vara.

Eriti tugevalt väljendus monogaamia juudi kultuuris. Perekond oli seal ühiskonna alustala ning selle eesmärk oli laste õigesti kasvatamine vastavalt juudi kultuurile. Polügaamia oli lubatud vaid laste puudumise korral paarisuhtes, sel juhul valis naine oma mehe jaoks välja laste sünnitaja, enamasti majakondsete hulgast. Valdavaks sai monogaamia alles kristluse levikuga varasel keskajal.

Antiikmaailmas, Vana-Roomas ja Vana-Kreekas, ei olnud ühtset peremudelit. Lubatud oli kõik, **tsölibaadist** läbi monogaamse perekonna täieliku seksuaalvabaduseni. Siiski oli mehel tunduvalt rohkem õigusi. Naiste elu oli algusest lõpuni mehe – algul isa, siis abikaasa või poja – juhtimise all. Naine juhtis kodust majapidamist, väljaspool kodu eriti ei käinud ega võtnud osa pidudest. Võrreldes Vana-Kreekaga oli Vana-Roomas naistel rohkem võimalusi osaleda elus väljaspool koduseinu, näiteks võisid nad tegutseda käsitöölisena, käia turul ja võtta osa kodusest peost. Isa otsustas ka laste elu kõikide külgede üle. Kuni seitsme aastani kasvas poisse ema, seejärel läksid nad kooli.

Palli mängivad lapsed Vana-Rooma freskol (2. saj).

Tüdrukud kasvasid kodus kuni meheleminekuni, mis toimus vara, 15.–18. eluaasta vahel. Mees oli naisest üldjuhul tunduvalt vanem, olles naisele nii abikaasa kui ka isa eest. Laiendatud perekonda kuulusid veel pojad oma peredega, orjad, teenijad ja käsitöölised. Vana-Kreekas peeti loomulikuks, isegi oluliseks mehe ja noore poisi seksuaalsuhet. Läbi selle omandas nooruk seksuaalsed oskused.

Tunti ka naistevahelist seksuaalsuhet, mis on oma nime saanud Lesbose saarelt Vahemeres.

Keskaegses Euroopas suurenes kiriku roll, muutudes ühiskonnas kõige olulisemaks otsustajaks. Ka pere- ja seksuaalelu kontrollis kirik, tuues välja, millistel päevadel seksuaalsuhe oli keelatud. Seks oli põhimõtteliselt lubatud vaid peresiseselt laste sigitamiseks. Perekonda valitses mees. Naine pidi mehele alluma, kuna varane kristlus nägi teda patule ahvatlejana. Jumal oli inimese maailma kese, teda austati, aga ka kardeti. Last peeti väikeseks ja väheoluliseks. Alles siis, kui ta jõudis kümnenda eluaastani, hakati temaga arvestama. Lapsepõlve tänases mõistes polnud. Laps kasvas perekonnas, kes õpetas usku ja moraali läbi eeskujude. Kodus õppisid lapsed võimaluse korral ka lugema, juhul kui vanem seda oskas. Enamik rahvast oli kirjaoskamatu. Inimese keha peeti patuseks, seega oli ka seksuaalsus tabu. Laps võis seetõttu sündida ainult kristlikust abielust, väljaspool abielu sündinud lapsi nimetati sohilasteks ning nende staatus oli ühiskonnas väga madal. Peresse sooviti eelkõige poega, kes võtaks täiskasvanuna isalt üle majapidamise. Eluiga oli lühike ning seetõttu alustati pereelu väga vara, isegi 12–14-aastastena.

Kes või mis on vänd? Kuidas see mõiste on ajaloos muutunud?

Tuletage ajaloo kursusest meelde keskaja ühiskondlike rühmade (aadelkond, kaupmehed, käsitöölised ja talupojad) suhtumine perekonda ja selle liikmetesse. Jagage need teemad rühmas ja koostage ülevaade.

Lapsed pidid kõiges vanematele alluma, sagedane oli füüsiline karistamine. Ema oli üldjuhul leebem kui isa, aga tema roll peres oli sama tähtis. Käsitöölise ja kaupmeeste lapsed õppisid ametit algul isa käe all, seejärel õpipoisina ja sellina mõne teise sama valdkonna meistri juures. Meistriemand õpetas noorukile sobivat käitumist. Tüdrukud õppisid kodust majandamist, sealhulgas rahaga toimetulekut. Peeti iseenesestmõistetavaks, et tüdrukud abielluvad oma sotsiaalse grupi piires. Keskaegses linnas võisid naised suhteliselt vabalt liikuda. Käidi turul, külas ja niisama jalutamas, suhtumine naistesse oli positiivne ja austav.